

УДК 39.01(=161.3)+39.01(=172)](091)

DOI 10.52928/2070-1608-2025-73-1-65-74

**У ПОШУКУ «РЭШТАК ПЛЕМЯННЫХ АСАБЛІВАСЦЕЙ»:
ЭТНАГРАФІЧНАЯ ГРОДЗЕНСКА-ПОЛАЦКАЯ ЭКСПЕДЫЦЫЯ 1954 ГОДА¹**

канд. гіст. навук, дац. Ю.І. ВНУКОВІЧ

(Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі, Мінск)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2037-8150>

У артыкуле разглядаецца дзейнасць этнаграфічнай экспедыцыі, якая была праведзена супрацоўнікамі Інстытута гісторыі АН БССР па маршруце Гродна – Полацк у 1954 г. Матэрыялы экспедыцыі захоўваюцца ў архіве Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К. Крапівы, а таксама ў аддзеле рэдкіх кніг і рукапісаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа НАН Беларусі. Яны змяшчаюць каштоўныя звесткі аб этнічнай і рэгіянальнай ідэнтычнасці насельніцтва Паўночна-Заходняй Беларусі. Былі прааналізаваны асноўныя задачы, стратэгіі і вынікі экспедыцыі, ахарактарызаваны фонд сабраных этнаграфічных, фальклорных, мовазнаўчых і вусна-гістарычных тэкстаў.

Ключавыя словы: *палявыя даследаванні, этнаграфічная экспедыцыя, беларускае памежжа, этнічнасць, савецкая этнаграфія, фальклорны архіў, М.Я. Грынблат.*

Уводзіны. З 1953 г. Інстытут гісторыі АН БССР пачаў праводзіць працяглыя маршрутныя этнаграфічныя экспедыцыі, звязаныя з навуковай распрацоўкай комплекснай праблемы «Паходжанне беларускай народнасці». Адказным кіраўніком выканання гэтага дзяржаўнага задання быў Маісей Якаўлевіч Грынблат (1905–1983) – беларускі савецкі этнограф і фалькларыст, які пакінуў багатую навуковую спадчыну: напісаў першую спецыяльную манаграфію па этнічнай гісторыі і паходжанні беларусаў, выдаў дзясяткі грунтоўных артыкулаў у навуковых зборніках і раздзелаў у калектыўных манаграфіях; удзельнічаў у шматлікіх палявых экспедыцыях, дзе занатоўваў узоры беларускага маўлення і фальклору, рабіў этнаграфічныя апісанні, гуказапісы, фотаздымкі і замалёўкі [41, с. 505–506]. Сваю кандыдацкую дысертацыю па тэме «Да пытання пра заходнюю этнаграфічную мяжу беларусаў» М.Я. Грынблат абараніў у Інстытуце этнаграфіі ў Маскве ў сакавіку 1945 г. на закрытым пасяджэнні, дзе таксама адбылася абарона яшчэ адной кандыдацкай дысертацыі вядомага тэрэтыка савецкай этнаграфіі – П.І. Кушнера² [9, с. 46, 151]. У пасляваенныя гады М.Я. Грынблат услед за сваім знакамітым калегай, з якім яны актыўна працавалі разам над выкананнем дзяржаўнага навуковага задання па вызначэнні этнічнага складу насельніцтва Усходняй Еўропы, адным з першых у Беларусі стаў актыўна займацца «памежнымі даследаваннямі» (або, як цяпер прынята казаць, *border studies*), каб больш дакладна высветліць этнічныя межы беларусаў і суседніх народаў. З 1953 па 1956 г. у выніку «Брэсцка-Гродзенскай», «Гродзенска-Полацкай», «Віцебска-Магілёўскай» і «Мінска-Гомельскай» этнаграфічных экспедыцый комплексна былі даследаваны, найперш, памежныя з суседнімі краінамі раёны Беларусі, што было прадиктавана неабходнасцю ўдакладнення і абгрунтавання этнаграфічных межаў беларусаў³ (малюнак 1).

Асноўная частка. Адна з найбуйнейшых этнаграфічных экспедыцый па вывучэнні паўночна-заходняга памежжа Беларусі адбылася летам 1954 г. У яе склад увайшлі старшыя навуковыя супрацоўнікі сектара этнаграфіі Інстытута гісторыі М.Я. Грынблат (кіраўнік экспедыцыі) і Л.А. Малчанава, мастак-этнограф С.Ц. Гунько, студэнт БДУ Г.С. Цвяткоў і А.К. Клышка (малюнк 2–3). Экспедыцыя атрымала назву «Гродзенска-Полацкай», паколькі яе маршрут праходзіў ад Гродна да Полацка⁴ – праз тагачасныя Гродзенскі, Скідзельскі, Васілішкаўскі, Радунскі і Воранаўскі раёны Гродзенскай вобласці, Ашмянскі, Астравецкі, Свірскі, Мядзельскі, Пастаўскі, Відзаўскі, Браслаўскі, Мёрскі і Дзісенскі раёны на той час Маладзечанскай вобласці, Дрысенскі, Асвейскі,

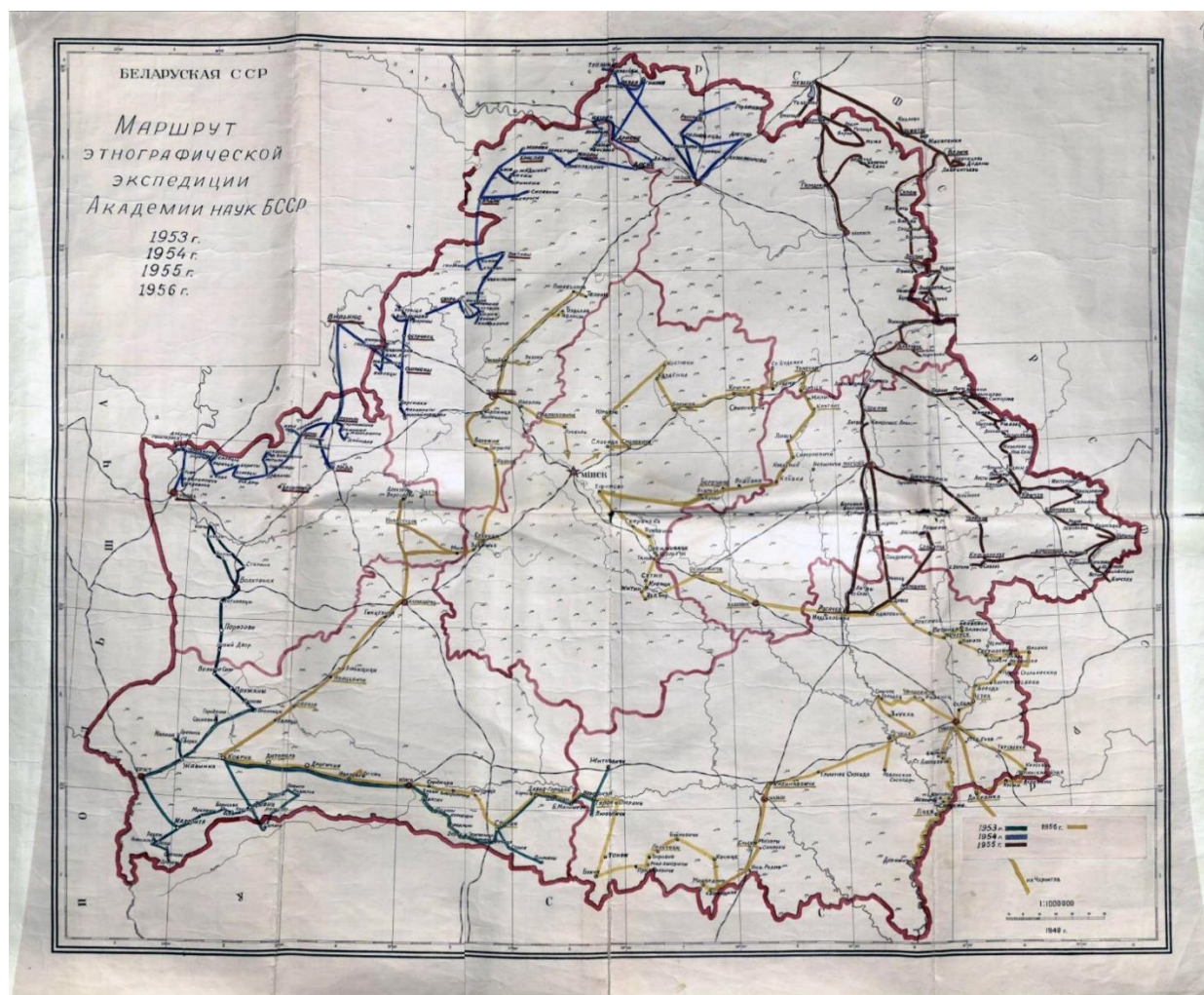
¹ Публікацыя падрыхтавана ў рамках выканання праекта БРФФД «Фальклорны архіў як інструмент вывучэння і захавання этнічнай ідэнтычнасці і памяці беларусаў» (дагавор № Г23ИП-033 ад 02.05.2023 г.).

² П.І. Кушнер быў адным з першых, хто ўзняў у савецкай этнаграфіі праблему пошуку «этнічных вызначальнікаў», на падставе якіх можна было б сцвярджаць пра прыналежнасць той або іншай групы людзей да пэўнай этнічнай супольнасці. Асаблівую ролю ў іх высвятленні на памежных тэрыторыях ён надаваў метадам палявой этнаграфічнай работы, падчас якой комплексна даследаваліся этнічная самасвядомасць, асаблівасці мовы, формы паселішч і жылля, прылады працы, традыцыі харчавання, адзенне, упрыгожванні, абраднасць, музычная культура і інш. Яго праца «Этнаграфічныя тэрыторыі і этнічныя межы» [42] мела вялікае тэрэтыка-метадалагічнае значэнне і аказала непасрэдны ўплыў на далейшую распрацоўку тэорыі этнасу, якой займаліся такія савецкія вучоныя, як С.А. Токараў, Ю.В. Брамлей, М.М. Чэбаксараў, В.І. Казлоў і інш. [37, с. 259–262].

³ Як адзначаў М.Я. Грынблат, «адным з найважнейшых вынікаў экспедыцыі 1953 г., якая абследавала паўднёвы захад і поўдзень Беларусі, стала пацвярджэнне агульнасці культуры і мовы насельніцтва гэтай часткі Беларусі з культурай і мовай насельніцтва астатняй тэрыторыі рэспублікі», чым абвяргаліся «памылковыя ўяўленні акад. Я.Ф. Карскага, якія выкарыстоўвалі ўкраінскія буржуазныя нацыяналісты, пра тое, што паўднёвыя часткі Гродзенскай і Мінскай губерняў нібыта населеныя ўкраінцамі або асобнай народнасцю – палешукамі-пінчукамі» [40, с. 123].

⁴ Першапачаткова планавалася, што экспедыцыя зойме не 60, а 90 дзён і завершыцца яна аж ў Магілёўскай вобласці, але дрэзак ад Віцебска да Магілёва было вырашана даследаваць у наступным 1955 годзе.

Расонскі, Полацкі раёны Віцебскай вобласці⁵. На працягу двух месяцаў – з 11 чэрвеня па 11 жніўня – экспедыцыйная група пераадолела маршрут каля 1500 кіламетраў (з якіх больш за 130 км прайшла пешшу) і ўсяго абследавала 77 населеных пунктаў⁶ [4, арк. 8]. Апрача этнаграфічных, фальклорных, вусна-гістарычных і мовазнаўчых запісаў (якія склалі больш за 25 друкаваных аркушаў тэкста), быў сабраны вялікі ілюстрацыйны матэрыял (больш 800 фота, этнаграфічных замалёвак і планаў), выяўлены шэраг рэчавых і археалагічных помнікаў і гістарычных дакументаў [40, с. 124, 126]. Матэрыялы экспедыцыі захоўваюцца ў архіве Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К. Крапівы⁷ [10–37], а таксама ў аддзеле рэдкіх кніг і рукапісаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа НАН Беларусі⁸ [4–8]. Яны змяшчаюць каштоўныя звесткі аб этнічнай і рэгіянальнай ідэнтычнасці насельніцтва Паўночна-Заходняй Беларусі.

Малюнак 1. – Карта-схема маршрута этнаграфічных экспедыцый АН БССР 1953, 1954, 1955 і 1956 гг.
Крыніца: [6].

⁵ Апрача таго, экспедыцыя абследавала вёску Цеплішы Дагдэнскага раёна Латвійскай ССР і «некалькі разоў пераязджала праз асобныя раёны літоўскай тэрыторыі» [4, арк. 8].

⁶ «Не ўлічваючы абласных і раённых цэнтраў», былі абследаваны наступныя населеныя пункты: у Гродзенскім раёне – в. Гожа, Барбарычы, Цідовічы, хут. Прорва, вв. Прывалка, Дуброва, Свентаянск, г.п. Парэчча, в. Салацце, у Свідзельскім – в. Бершты, у Васілішкаўскім – вв. Новы Двор, Куляўцы, Матылі, Гайкоўцы, Скарбы, Вензаўшчына, г.п. Сабакінцы, у Радунскім – вв. Нача, Некрашунцы, хут. Бальцокевіч, вв. Жырмуны, Скарводы, у Воранаўскім – вв. Германішкі, Пажыжма, Дайноўка, Маркаўшчына, у Ашмянскім – вв. Доргішкі, Маркінята, Міхайлоўшчына, Казлоўшчына, Каменны Лог, Цудзенішкі, Кімяны, Ганева, хут. Мураўёўка, вв. Янканцы, Мальнішкі, у Астравецкім – вв. Быстрыца, Валэйкішкі, у Свірскім – вв. Сырмеж, Сяляткі, Буйкі, Каракулічы, Носавічы, Памошша II, Балашы, Сцепанёва, у Пастаўскім – вв. Камаі, Гвоздавічы, Ёдаўцы, хут. Падкамай, у Відзаўскім – вв. Сіпавічы, Ашкарагі, у Браслаўскім – вв. Муражы, Опса, Дамашы, Рымашы, Мядынкі Дамашоўскія, у Мёрскім – Лінкоўшчына, Лявонпаль, Мальцы, Зайцава, Кавалькі, Даўгінава, Басяняы, у Дрысенскім – пас. Луначарскі, в. Шатрова, пас. Бары, у Асвейскім – вв. Канчанне, Савейкі, Дубрава, Нарушова, у Расонскім – вв. Гарабачэва, Галоўчыцы, Янкавічы, Гараўцы, у Полацкім – в. Казімірова [1, арк. 21–22; 4, арк. 1–7].

⁷ Фонд экспедыцыі налічвае больш за 30 архіўных спраў.

⁸ У ім зберагаюцца чарнавыя экспедыцыйныя і справаздачныя матэрыялы М.Я. Грынבלата.

Малюнак 2. – Удзельнікі экспедыцыі (злева направа) Г.С. Цвяткоў, А.К. Клышка, Л.А. Малчанавы і С.Ц. Гунько перапраўляюцца на пароме праз р. Заходнюю Дзвіну ў Мёрскім раёне. Фота М.Я. Грынבלата
Крыніца: АІМЭФ. Нег. № 2981.

Малюнак 3. – Удзельнікі экспедыцыі Л.А. Малчанавы і С.Ц. Гунько ў в. Янкваічы Расонскага раёна. Фота М.Я. Грынבלата
Крыніца: АІМЭФ. Нег. № 2991.

Галоўныя задачы, якія ставіліся перад удзельнікамі экспедыцыі 1954 г., уключалі ў сябе «збор матэрыялаў <...> па матэрыяльнай культуры беларускай народнасці – землеробчыя прадметы працы, жыллё і гаспадарчыя пабудовы, ежа; па асаблівасцях духоўнай культуры – звычаі і абрады, народная творчасць, арнамент; моўныя назіранні; выяўленне рэштак племянных асаблівасцей у побыце, творчасці і мове для ўдакладнення меж рассялення дрыгавічоў, крывічоў і радзімічаў»⁹ [5, арк. 10]. Апрача таго, адначасова планавалася «фіксаваць новыя з’явы ў калгасным побыце» [Тамсама].

Вопытны «папявік» М.Я. Грынблат, для якога гэта была ні многа, ні мала ўжо дваццаць першая навуковая экспедыцыя, пачынаючы з 1926 г. [3, арк. 1–2], справядліва лічыў, што менавіта этнаграфічныя экспедыцыі «даюць у рукі даследчыка этнагенеза народнасці каштоўны матэрыял, які дапамагае вырашыць шэраг прыватных і агульных пытанняў этнічнай гісторыі народа» [40, с. 123]. Як ён пісаў: «Вопыт працы над тэмай “Паходжанне беларускай народнасці” пераканаў у важнасці прыцягнення канкрэтнага этнаграфічнага матэрыяла, без выкарыстання якога любая этнагенетычная пабудова застанеца і надалей недастаткова абгрунтаванай» [40, с. 126]. Менавіта збор такіх этнаграфічных фактаў, на падставе якіх можна было б ажыццявіць як мага больш поўную рэканструкцыю этнічнай гісторыі памежнага рэгіёна, і стаў асноўнай мэтай гродзенска-полацкай экспедыцыі.

Матэрыял збіраўся, галоўным чынам, «шляхам апытання старажылаў, асабістых назіранняў і “росшукаў” ужо зніклых з бытавання прадметаў матэрыяльнай культуры і прадметаў вытворчасці, гістарычных дакументаў і краязнаўчай літаратуры». Тэматычна і функцыянальна абавязкі паміж членамі экспедыцыйнай групы былі размеркаваны наступным чынам: кіраўнік М.Я. Грынблат адказваў за такія пытанні, як «этнічная гісторыя паселішча і этнічная мяжа, абрады і звычаі, моўныя з’явы, а таксама фатаграфаванне», у сферу адказнасці Л.А. Малчанавай траплялі «паселішчы, жыллё і гаспадарчыя пабудовы, земляробства, адзенне», мастак С.Ц. Гунько павінен быў рабіць «этнаграфічныя замалёўкі і планы», а студэнты БДУ Г.С. Цвяткоў і А.К. Клышка¹⁰ мусілі займацца «зборам матэрыялаў па ежы, жыллю і народнай творчасці» [1, арк. 26].

Рухаючыся па загадзя спланаваным маршруце з паўднёвага захаду на паўночны ўсход уздоўж мяжы Беларусі з Літвой і Латвіяй, удзельнікі этнаграфічнай экспедыцыі карпатліва фіксавалі лакальна-рэгіянальныя асаблівасці ў мове, самасвядомасці, фальклору, матэрыяльнай і духоўнай культуры мясцовых жыхароў.

Пошук архаічных з’яў матэрыяльнай культуры, вывучэнне якіх было ледзь не цэнтральнай тэмай савецкай этнаграфіі, заснаванай на прынцыпах эвалюцыянісцкай тэорыі, у беларускім выпадку зводзіўся да выяўлення ў сельскай мясцовасці набору артэфактаў у выглядзе “курных хат”, “земляных падлог”, “светачаў” і інш. Так, ужо ў першыя дні экспедыцыі ў Гродзенскім раёне ў в. Барбарычы М.Я. Грынблат пазначае ў сваім дзёніку: «У матэрыяльным быццё захавалася многа старажытнага. У прыватнасці, у Антона Міхайлавіча Трэмбовіча, 74 г., былога матроса “Расціслава”, захаваўся невялікі, нізенькі столік, за якім абедалі ў курнай хаце. Па краях стала прыкметны ямки, якія ўтварыліся ад расцірання па сталае буйной солі» [17, арк. 24]. Л.А. Малчанова на суседнім хутары Прорва таксама фіксуе адпаведную інфармацыю: «По расказу 97-летнего старика Антона Владиславовича Прэпэсть здесь были курные хаты. Печи делали без комина. Дым выходил в дверь и через отверстие, которое просекалось около двери в сени. После того, как дым сойдет, дыру затыкали мешком. Окна были маленькие. В дер. Лестница в 2 км. от Гожи до недавнего времени была курная хата. Освещалась лучиной, для чего было специальное приспособление, которое называлось “дед”» [10, арк. 38–39]. Апрача тэкставых апісанняў такога кшталту, мастак С.Ц. Гунько робіць дэталёвыя замалёўкі інтэр’ера курных хат, выяўленых на хут. Нача і в. Скарводы Радунскага раёна [31, арк. 24, 25, 29]. І нават у апошні дзень экспедыцыі ў в. Казімірова Полацкага раёна¹¹ ў час апытання найстарэйшага мясцовага жыхара Сцепашчанкі Савеля Лаўрэнавіча 1867 года нараджэння М.Я. Грынблат адмыслова акцэнтую, што той яшчэ «гадаваўся ў курнай хаце» і памятае, як «наместо коміна ставілі дзервяныя дуплянікі» [29, арк. 29].

У цэлым паўночна-заходняе беларускае памежжа, дзе ў 1950-я гг. сустракаліся вёскі, у якіх «значная частка сялянскіх гаспадарак яшчэ не ўступіла ў калгас» [17, арк. 8] і назіралася «высокая рэлігійнасць»¹² мясцовых жыхароў [17, арк. 13], уяўляла сабой даволі цікавы рэгіён для этнаграфічна-даследчыкаў элементаў традыцыйнай культуры

⁹ Удакладнялася, што калі ў 1953 г. этнаграфічная экспедыцыя ахапіла «тэрыторыю меркаванага стыку дрыгавічоў з валынянамі і драўлянамі», то ў 1954 г. яна планавала «прасачыць на падставе этнаграфічных назіранняў паўночныя рубяжы рассялення дрыгавічоў і іх стык з крывічанамі-палачанамі» [40, с. 123–124].

¹⁰ Будучы аўтар легендарнага «Буквара» зрабіў у экспедыцыйны шэраг каштоўныя запісаў, пакінуўшы пра сябе яшчэ і добрую памяць як пра збіральніка беларускага фальклору [34–36].

¹¹ Ад мясцовага жыхара М.Я. Грынблат тут таксама фіксуе чатыры этапы частавання цесляроў у працэсе будаўніцтва хаты: «1. Закладзіны, як тры венца палажыў; 2. Страпільнае; 3. Як самшаць, вянок павешаюць, штоб весела яму было жыць у хаце; 4. Вясёлкі, як улёзе у хату, улазіны» [29, арк. 26–27].

¹² Так, прыбыўшы ў в. Гожа Гродзенскага раёна 13 чэрвеня, М.Я. Грынблат сведчыць: «У вёсцы ёсць касцёл і ксёндз. У дзень нашага прыбыцця ў Гожу святкавалі „dzień Antoniego świętego”. Касцёл быў перапоўнены. Пасля імшы адбылася працэсія, у якой удзельнічалі маладыя дзяўчыны, усе ў белых даўгіх (да пяці) плацях. Плацці гэтыя шыюцца спецыяльна для касцёла. Пасля выхаду замуж жанчына ўжо не ўдзельнічае ў працэсіях, а таму сваё даўгое белае плацце падразае і носіць звычайна ў свята. У хатах многа абразоў, а таксама металёвыя крыжы з распяццем, розныя рэлігійныя малюнкі, пацеры, кантычкі і г.д. Ніякай навукова-атэістычнай прапаганды не вядзецца» [17, арк. 13–14]. У в. Прывалкі гэтага ж раёна робіць такі запіс: «На ўсіх канцах вуліц пастаўлены высокія драўляныя крыжы. Такія-ж крыжы сустракаюцца і перад хатамі, асабліва там, дзе хто-небудзь з сям’і загінуў у часе вайны. На такіх крыжах часта дошчачка з надпісам: “Od powietrza, głodu, ognia i wojny zbawi nas, Panie”» [17, арк. 45–46].

даіндустрыйнага грамадства¹³ (што былі акрэслены М.Я. Грынблатам як «пережиточные явления в условиях западных областей, сохранявшиеся до недавнего времени или сохраняющиеся еще в силу традиции» [40, с. 124]).

Асаблівая ўвага ў часе экспедыцыі надавалася апісанню традыцыйнай ворнай прылады мінулага – сахі¹⁴, якую М.Я. Грынблат разглядаў у якасці «вядомай падставы для вызначэння паўночна-ўсходняй мяжы рассялення дрыгавічоў і паўднёва-заходняй мяжы рассялення крывічоў-палачан» [40, с. 125] (малюнак 4). Калі «палеская» (або «літоўская») двузубая саха для парнай валавой вупражы характарызувалася ім як своеасаблівы маркер дрыгавіцкай тэрыторыі, то адзнакай тэрыторыі крывічоў выступала больш лёгкая «фруская» саха з перакідной паліцай для конскай вупражы [38, с. 214–217]. У выніку палявых даследаванняў 1954 г. былі ўсталяваны паўночны і паўночна-ўсходнія рубяжы пашырэння сахі «палескага» тыпу, якія дасягалі на поўначы сучасных межаў Літвы, а на паўночным усходзе – сярэдзіны Астравецкага раёна. Далей на паўночны ўсход была выяўлена паласа пераходнага тыпу сахі (у межах Свірскага і Пастаўскага раёнаў), а затым, пачынаючы з Відзаўскага раёна, пачыналася паласа другога тыпу сахі, характэрнай для тэрыторыі колішняга рассялення крывічоў¹⁵ [40, с. 125].

Малюнак 4. – Саха для абворвання бульбы ў в. Казімірова Полацкага раёна. Фота М.Я. Грынблата
Крыніца: АІМЭФ. Нег. № 2992.

¹³ Вось як, напрыклад, М.Я. Грынблат апісваў побытавую карціну, пабачаную ім у в. Куляўцы Васілішкаўскага раёна: «Звяртае на сябе ўвагу наяўнасць вялікай колькасці старадаўняга хатняга начыння – драўлянага і плеценага з саломы. У некаторых хатах ім літаральна застаўлены сены, якія ўяўляюць сабой своеасаблівы музей старажытнасцей» [18, арк. 52].

¹⁴ У часе экспедыцыі М.Я. Грынблат зрабіў дзясяткі фотаздымкаў [7, арк. 8–32], а мастак С.Ц. Гунько дэталізаваных малюнкаў выяўленых сох і іх асобных элементаў [30, арк. 4, 5, 6, 12, 19, 32, 33, 34, 39; 31, арк. 7, 8, 10, 11, 21, 30; 32, арк. 3, 7, 16, 18, 20, 30, 32, 36, 37; 33, арк. 11, 13, 27, 28, 39].

¹⁵ Этнаграфічным вывучэннем таксама было ўсталявана, што таму ці іншаму тыпу сахі адпавядаў пэўны тып бараны: палескай сасе – драўляная плеценая барана на 25 зубоў, перакладной сасе – драўляная барана з «пярэчка», у якія ўбіваліся 20–40 драўляных зубоў.

Як М.Я. Грынблат паведамляў у публікацыі, што з’явілася па выніках экспедыцыі: «Каштоўнымі дадатковымі дадзенымі для вывучэння этнічнай гісторыі беларусаў, для ўдакладнення міжплемянных меж з’явіцца таксама сабраныя экспедыцыяй матэрыялы аб абласных асаблівасцях ў тыпах паселішч, жылля, гаспадарчых пабудоў, адзення, у ежы, а таксама ў звычаях і абрадах (у прыватнасці, купальскім і валачобным), у народнай тэрміналогіі» [40, с. 125] (малюнак 5).

Малюнак 5. – “Рэды” або воз для сена ў в. Сіпавічы Відзаўскага раёна. Фота М.Я. Грынблата
Крыніца: АІМЭФ. Нег. № 2972.

Яшчэ больш выразна акрэсліць межы рассялення старажытных дрыгавічоў і крывічоў дапамагалі моўныя назіранні¹⁶. Да лінгвістычных прыкмет, што ўказвалі на тэрыторыю рассялення дрыгавічоў, М.Я. Грынблат адносіў распаўсюджанне ў мове мясцовых жыхароў «сакання, дыфтонгаў **іе**, **юо**, **ьіэ**, **юо**, захаванне этымалагічнага **о** ў некаторых безнаціскных складах, форм назоўнікаў множнага ліку на **э**, **е** (*валэ, кавалэ*), форм будучага часу дзеясловаў з дапаможным дзеясловам **іму**: *іцімем, спаць-муць* і інш.» Экспедыцыя зафіксавала гэтыя асаблівасці на поўначы і далёка на паўночным усходзе ад Гродна, аж да Радунскага раёна, гэта значыць да паўночна-ўсходніх межаў былой Гродзенскай губерні і паўночна-заходняй часткі Лідскага павета Віленскай губерні¹⁷. Далей на паўночны ўсход па лініі Радунь – Воранава – Ашмяны – Астравец ішла паласа пераходных ад паўднёва-заходняй групы беларускіх гаворак да паўночна-ўсходняй, у якой, аднак, пераважалі рысы, уласцівыя цэнтральным гаворкам. Пачынаючы са Свірскага раёна, М.Я. Грынблат ужо фіксаваў «дыялектныя асаблівасці, характэрныя для паўночна-ўсходніх гаворак і распаўсюджаныя на ўсёй крывіцкай тэрыторыі, – перадусім канчатак **ць** у формах трэцяй асобы адзіночнага ліку дзеясловаў I і II спражэнняў: *прыйдзець, ёдзець, даець, пускіць, косіць*; з’явы дысімільтаўнага акання і якання і інш.» [40, с. 124].

¹⁶ Увагу, якую ў сваіх экспедыцыях этнограф М.Я. Грынблат надаваў апісанню дыялектных асаблівасцей беларускай мовы, можна лічыць выключнай. Гістарычныя, этнаграфічныя і фальклорныя наратывы, максімальна дакладна і старанна запісаныя ім з вуснаў інфармантаў, складаюць велізарны корпус тэкстаў, што сёння павінен разглядацца як унікальная крыніца па вывучэнні гаворак беларускай мовы.

¹⁷ «Крайнім паўночна-ўсходнім пунктам, да якога даходзіць такая асаблівасць паўднёвай або палескай гаворкі, як саканне», М.Я. Грынблат вызначыў вёску Бершты.

Што тычыцца этнічнай (або нацыянальнай) самасвядомасці¹⁸, то ў пераважна каталіцкіх раёнах Паўночна-Заходняй Беларусі¹⁹ ўдзельнікі экспедыцыі 1954 г. сустрэлі сялян, якія, як адзначаў М.Я. Грынблат, «пра ўнію нічога не ведаюць» і «назваюць сябе “палякамі”, блытаючы сваё веравызнанне (“польскую” веру) з нацыянальнасцю» [13, арк.4–6; 14, арк. 5, 32; 15, арк. 16; 16, арк. 19–20; 17, арк. 10–11, 23, 27, 40–41, 52; 19, арк. 13, 31]. Праблема этнічнай ідэнтыфікацыі насельніцтва ў такім выпадку вырашалася М.Я. Грынблатам пры дапамозе мовы як галоўнага этнічнага вызначальніка.

Варта адзначыць, што М.Я. Грынблат быў адным з нямногіх беларускіх этнографіў свайго часу, які не толькі старанна апісваў характэрныя (у тым ліку фанетычныя) рысы народных гаворак, але таксама звяртаў увагу на мову як на галоўную сацыяльна-рэlevantную прыкмету, паводле якой мясцовыя жыхары адрознівалі сябе ад іншых. Так, наконт моўных адрозненняў паміж жыхарамі гістарычнай Гродзеншчыны і Віленшчыны ён пісаў: «Характэрна, што з пераходам з тэрыторыі былой Гродзенскай губерні на тэрыторыю былой Віленскай губерні адразу адчуваюцца змены ў гаворцы. Актыўнае знікненне саканья. Тут ужо “сякаюць”. Але чуваць яшчэ дыфтонгі: *ю́, іе́, ы́э*. <...> Само насельніцтва заўважае розніцу паміж “гродзенскай мовай” і гаворкай былой Віленшчыны. Іпаліт Паўлавіч Свёкла, 70 год, цяляр з в. Ліхачы, кажа: “Гродзенская мова на *э*, а пад Маладзёчна на *і*. У ніх *дзяўкі́*, а ў нас *дзяўкэ́*. Сьмяюцца з нас: *гродзенскія зайцэ́*» [18, арк. 10, 51].

М.Я. Грынблат не цураўся запісаць у экспедыцыях насмешлівыя калектыўныя мянушкі, заснаваныя на прынцыпах гукапераймання і перадачы незразумелых слоў. Напрыклад, у Воранаўскім раёне ў 1954 г. ён робіць такі запіс: «Смяюцца з гаворкі насельніцтва за Тракелямі (паўночнай часткі суседняга Лідскага раёна), у прыватнасці в. Мігуны. Там, гавораць, такія “язавікі” жывуць, “просты народ”, кажуць: *прышчшы, ушчшы*. (? Відаць, прышоўшы, ушоўшы, – форма, уласцівая паўночна-усходняй групе гаворак). Там кажуць таксама: *жэнь!* – гані, *дзяру́га* – а не поцілка. Там зусім “інакша гавянда, брыдка, – езавікі” (з п[ункту] погл[яду] шляхты). “Яны шчытаюць, нібы яны чыстыя беларусі, а ў нас ні тое, ні сёе”. У Мігунах, у сваю чаргу, не “прызнаюць” слова “патэльня”, як гавораць тут, а кажуць – *скаварада́*» [13, арк. 23].

Каштоўнымі з’яўляюцца запісы, зробленыя М.Я. Грынблатам у часе экспедыцыі 1954 г., у якіх засведчаны лакальныя этнанімічныя назвы суседніх літоўцаў (напрыклад, мікраэтнонім заходнебалцкага паходжання «барцякі» ў Радунскім раёне: «Барцякі-літоўцы, што жывуць у Осаўскім с/с, завуць іх [беларусаў] гуды» [13, арк. 6]; «Барцякі гавораць па-літоўску і па-нашаму ўмеюць» [13, арк. 7] і інш.). У Ашмянскім і Астравецкім раёнах была распаўсюджана назва «гергуны», «гіргуны»: «Насельніцтва – беларусы-католікі. Літоўцы завуць іх чагакі (ад “чаго”), а яны літоўцаў – гергуны (“гергечуць” на незразумелай мове)» [14, арк. 13]; «[Літоўцаў называюць] гіргуны, ліцьвіны; за Гервятамі ўсё сакі і сакі [літ. *sakuti* “казаць”. – Ю.В.] [14, арк. 43]. Літоўцы сваіх суседзяў беларусаў, у сваю чаргу, называлі «гудамі», «гудасамі», аб чым М.Я. Грынблат таксама зрабіў запісы ў вёсках Салаце Гродзенскага («Насельніцтва – беларусы-католікі. Суседнія літоўцы завуць іх *gudas*, гуды. “Занямонскія ліцьвіны” называюць літоўцаў, што жывуць на правым баку Нёмана, таксама *gudas*» [18, арк. 6]), Скарбы Васілішкаўскага («Насельніцтва – беларусы, праваслаўныя. Суседнія літоўцы (да граніцы з Літвой – 3 км) завуць іх гудасы, а яны літоўцаў – жмогусы» [19, арк. 17]) і Гваздовічы Пастаўскага («[Літоўцы] нас называюць гудасы, гудай, што па-простаму гаворым» [15, арк. 42]) раёнаў.

У часе экспедыцыі 1954 г. М.Я. Грынблат фіксаваў не толькі паселішчы літоўцаў (у тым ліку моцна асіміляваных) на тэрыторыі Беларусі (у Гродзенскім [17, арк. 41, 53], Радунскім [13, арк. 6–7; 19, арк. 32–33, 41], Ашмянскім [13, арк. 39], Астравецкім [14, арк. 14, 28], Відзаўскім [15, арк. 51] і Браслаўскім [16, арк. 15, 19, 23, 27] раёнах), але і паселішчы беларусаў па той бок мяжы на тэрыторыі Літвы. Так, у вв. Малынішкі і Кімяны Ашмянскага раёна ён робіць адпаведныя запісы: «Насельніцтва – беларусы-католікі. Літоўцаў (“ліцьвякоў”) няма, “у вочы не бачылі іх”. Такое ж беларускае насельніцтва, у асноўным каталіцкае, і па літоўскай старане, у вв. Дайнава, Падваранцы, Макішкі, Гарабурдзішкі, Кейпуны, Скуі, Побень, Бяна, Курганы, Жэмлы, Жэмайтэлі, Ваўкачулі, Баяры і ў інш., “аж да Вільні”; «На тэрыторыі Літвы, у бліжэйшых вёсках Віньдзіюны, Барванішкі, Суднікі, як сцвярджаюць мясцовыя людзі, “німа жадных там літвіноў, такіе самыя беларусі”. І так “аж да самай Вільні адна гаворка... Там іх захаціла граніца туды. І за Вільнай. І ў Вільні па-просту гавораць, па-беларуску» [14, арк. 7, 14]. У суседнім Астравецкім раёне ён занатоўвае: «У Літве, у бліжэйшых вёсках жывуць тыя-ж беларусы-католікі. Гэта вв. Лаварышкі, Слабада, Язова, Сэргаўшчызна, Адамчукі, Фэрмы, Благавешчызна, Аколіца, аж да Вільня, а за Вільняй ужо большая частка ліцьвіней. Чыстыя літоўцы – дзесяць, пятнаццаць кіламетраў за Вільняй – Ёўля, Жэсьлі, і далей пад Коўна. [У бліжэйшай вёсцы Буйвідзі, у Літве], па-беларуску ўжо не панімаюць. <...> У Малятах старэйшыя літвіны нічога не разумеюць ні па-польску, ні па-беларуску» [14, арк. 42–43]. У в. Гваздовічы Пастаўскага раёна М.Я. Грынблат адносна тэрыторыі распаўсюджання літоўскай мовы адзначае, што яна

¹⁸ Гэты тэрмін быў уведзены ў паняццёвы апарат савецкай этнаграфіі П.І. Кушнерам.

¹⁹ Хоць М.Я. Грынблат і сцвярджаў, што «важным вынікам экспедыцыйнага абследавання, якое праводзілася ў 1954 г. у асноўным сярод беларусаў каталіцкай веры, з’явілася пацверджанне таго факта, што навізаная частка беларускага народа каталіцкая рэлігія не ўнесла заўважных змен ў культуру і побыт беларускага сялянства, якія засталіся адзінымі для ўсіх беларусаў, незалежна ад веравызнання» [40, с. 125], у палявых сшытках ён сістэматычна фіксаваў культурныя адрозненні паміж праваслаўнымі і каталікамі. Напрыклад, ён адзначаў, што ў інтэр’еры жыллі апошніх «рушнікоў, як аздобы кута, няма» [13, арк. 9; 15, арк. 9, 16; 17, арк. 44; 18, арк. 11; 19, арк. 44 і інш.], а ў праваслаўных «калі прыдзеш у хату і німа рушнікоў, так саўсём нічога ня варты» [15, арк. 24].

«пачынаецца з Гадучэўшчыны (з бліжэйшай вёскі па літоўскай старане, Гадучцішкі, 12 км., па дарозе на Відзы)» і з вуснаў мясцовага жыхара Лоўкіса Андрэя Францавіча (1884 г. нараджэння) запісвае: «За Гадучцішкі гавораць па-літоўскі, хаця і панімаюць па-нашаму... <...> І ў Сьвеньцянах і далей пашла ўжо Літва чыстая, самастаяцельныя ліцьвіны» [15, арк. 42].

Значную ўвагу пры вывучэнні этнічнай гісторыі беларуска-літоўскага памежжа М.Я. Грынблат надаваў дакументаванню онімаў (назваў населеных пунктаў, рэк, азёр, балот, урочышч, а таксама прозвішч і мянушак людзей) як своеасаблівых сведчанняў балцкай або славянскай прысутнасці на гэтай тэрыторыі ў мінулым. Так, у Пастаўскім раёне ён не толькі запісвае асобныя назвы населеных пунктаў, але і робіць адпаведныя падлікі: «65 літоўскіх назваў у заходняй палове раёна, якая прымыкае да Літвы. У усх[одняй] частцы літоўск[іх] назваў амаль няма. Славянскіх назваў – 165. У суседнім (з паўднёвага ўсходу) раёне Мядзельскім літоўскіх назваў вёсак ужо зусім няма» [15, арк. 30–31]. Далей лічыць у Відзаўскім раёне: «Літоўскіх назваў – 71, славянскіх – 73, з іх 36 ва ўсходняй частцы раёна, а літоўскіх тут толькі 10. Такім чынам, асноўная маса літоўскіх назваў вёсак (61 з 71) – у заходняй палове раёна, якая прымыкае да Літвы» [15, арк. 47]. У Браслаўскім раёне, дзе ўжо сканчалася «этнічная граніца беларусаў з літоўцамі» і пачыналася суседства «з латышамі-латгальцамі», М.Я. Грынблат налічыў «літоўскіх назваў – 70, пераважна ў заходняй частцы раёна, якая прымыкае да Літвы і Латвіі. Славянскіх назваў – 149, прычым ва ўсходняй частцы раёна амаль выключна славянскія назвы» [16, арк. 12].

Апрача беларусаў і літоўцаў, у часе экспедыцыі 1954 г. М.Я. Грынблат апісваў і прадстаўнікоў іншых этнічных груп (напрыклад, татар у вв. Крушняны Гродзенскага [17, арк. 19], Кемейшы і Некрашунцы Радунскага [19, арк. 33, 45–53], Пажыжма Воранаўскага [13, арк. 16, 19–21] раёнаў, згадвае іх таксама ў Відзах [15, арк. 49]). Пачынаючы са Стульгаўскага сельсавета Ашмянскага раёна [13, арк. 39], ён таксама пачынае адзначаць паселішчы рускіх старавераў (у Астравецкім [14, арк. 44], Свірскім [15, арк. 5–6], Пастаўскім [15, арк. 39], Відзаўскім [15, арк. 49, 51], Мёрскім [16, арк. 33, 35, 36; 26, арк. 18–20] раёнах).

У экспедыцыі 1954 г. М.Я. Грынблат зрабіў таксама шэраг цікавых вусна-гістарычных запісаў, звязаных з канфесійным мінулым беларуска-літоўскага памежжа²⁰ (напрыклад, на тэрыторыі Ашмянскага і Астравецкага раёнаў ён занатаваў некалькі расказаў «аб гвалтоўным абарачэнні католікаў у праваслаўных пасля падаўлення паўстання 1863 г.» [14, арк. 18–19, 26–28, 33–36]), апісаў разнастайныя факты міжэтнічнага і міжканфесійнага ўзаемадзеяння мясцовых жыхароў [15, арк. 16; 19, арк. 49–50].

У цэлым каштоўнасць рознапланавых запісаў, зробленых М.Я. Грынблатам па комплекснай метадыцы этнаграфічнага апісання, вызначаецца як высокай ступенню дакладнасці і аўтэнтычнасці²¹, так і шырынёй закранутых і ўзнятых у часе экспедыцыі тэм. Спрабуючы высветліць арэалы тых або іншых этнаграфічных з’яў, ён падрабязна фіксаваў іх праявы на працягу ўсяго маршрута экспедыцыі. Пры гэтым М.Я. Грынблат выдатна разумее, што «вывучэнне любой этнаграфічнай з’явы немагчыма без фіксацыі адпаведнай народнай тэрміналогіі». У яго палявых сшытках максімальна поўна зафіксаваны дыялектныя назвы элементаў жылля, гаспадарчых пабудов, адзення, прадметаў сельскагаспадарчай працы, хатняга начыння, транспартных сродкаў, асобных народных страў, свят і абрадаў, звычайў, тэрміны сваяцтва, народнай медыцыны і г.д. Напрыклад, каштоўнымі з’яўляюцца фіксацыі валачобнага абраду, які пад рознымі назвамі быў шырока вядомы па ўсім маршруце ад Гродна да Полацка («Алкаўнікі – валачобнікі» (в. Жырмуны, Радунскі р-н) [22, арк. 34], «На вельканоц валоўнікі хадзілі, як прынясуць сьвяціцонку (з касцёлу). Музыку бяруць, збёрацца чалавек дзесяць-пятнаццаць, ходзяць і пяюць алялюю, а ім даюць яйкі. Сьпявалі за чонсткі... Пяялі» (в. Каракулічы, Свірскі р-н) [12, арк. 27], «На вялікдзень валоўнікі хадзілі. Пад акошка падыйдуць і гавораць: Хрыстос васкрэсе! Тады пяюць, а ім ужо выносяць яйкі. Песьні сьвятыя. Польскія» (в. Сіпавічы, Відзаўскі р-н) [12, арк. 36]; «На вельканоц валоўнікі ходзяць, найболей дзеці, раней і старыкі. Ходзяць, сасьпявалі... Польскія і усякія. У старавераў пелі валачобныя песьні пра Ілью» (в. Дамашы, Браслаўскі р-н) [12, арк. 37]; «На пасху лалоўнікі ходзілі, белорусы» (в. Лінкаўшчына, Мёрскі р-н) [26, арк. 20]; «Хрыстосьнікі хадзілі – валачобнікі» (в. Янава, Мёрскі р-н) [26, арк. 22]; «На вялікдзень хадзілі валачобнікі ці алялюшчыкі» (в. Дубрава, Асвейскі р-н) [27, арк. 13]; «На пасху хадзілі валачобнікі. Хрыста ўзьвелічалі» (в. Янкавічы, Расонскі р-н) [28, арк. 3] і інш.). У часе экспедыцыі 1954 г. М.Я. Грынблат шляхам апытання выяўляў таксама мясцовасці, у якіх на Купалле «раскладалі агні», а ў якіх – не, традыцыя чаго магла вар’іраваць нават у межах аднаго сельсавета.

Сярод фальклорных запісаў, зробленых у часе экспедыцыі 1954 г., – пераважна песенныя творы (каляндарна-абрадавыя, сямейна-абрадавыя, прыпеўкі і інш.) і малыя фальклорныя жанры (загадкі, прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы і інш.). Запісы народнай прозы прадстаўлены галоўным чынам тапанімічнымі паданнямі. Напрыклад, у Гродзенскім раёне М.Я. Грынблат занатоўвае паданне пра «Райгруд, горад які знаходзіўся паблізу Прывалкаў і некалькі тысяч год таму назад праваліўся ў зямлю», у ім «народу жылося, як у раю, там было 12 касцёлаў», «кажуць, што Вільня (вар. Варшава) праваліцца, а гэты горад зноў паявіцца» [17, арк. 37]. Сярод шматлікіх за-

²⁰ Важнай задачай М.Я. Грынблат лічыў высвятленне арэала старакаталіцкага беларускага насельніцтва, якое ён лічыў нашчадкамі абеларушаных літоўцаў [6, с. 525].

²¹ Такой акадэмічнай дакладнасці яўна бракавала Л.А. Малчанавай, якая ў часе экспедыцыі займалася апісаннем паселішч, жылля, гаспадарчых пабудов, адзення і хатняга начыння. Напрыклад, у Свірскім раёне яна зрабіла вельмі спрэчны запіс, што жыхары вёскі Балашы «сами себя называют кривичами» [11, арк. 3].

пісаў народных прыкмет ёсць характэрныя толькі для рэгіёна беларуска-літоўскага памежжа (напрыклад, запісаныя ў Астравецкім («Дождж, а заўтра сэдэм брацьцяў сьпёнцых»²², то зацягне» [24, арк. 25]) і Пастаўскім («Як на Siedem braci śpiących дождж, – будзе ліць доўга» [12, арк. 32]) раёнах).

Заклучэнне. Такім чынам, этнаграфічная Гродзенска-Полацкая экспедыцыя 1954 г. дазволіла не толькі ўдакладніць меркаванне межы рассялення старажытных дрыгавічоў і крывічоў, але і скласці ўсебаковае ўяўленне пра этнакультурную спецыфіку насельніцтва беларуска-літоўска-латышскага памежжа. У першую чаргу яно вылучалася канфесійна, мела культурныя сувязі з суседнімі неславянскімі народамі. Як пісаў М.Я. Грынблат, «па агульнай тэме “Паходжанне беларускай народнасці” было вывучана новае пытанне, якое ўзнікла ў ходзе даследаванняў і не было прадугледжана папярэднім планам, – пра ўдзел літоўцаў у этнагенезе беларусаў» [2, арк. 7]. Гэтае пытанне было раскрыта ў спецыяльным навуковым артыкуле, у якім этнограф на падставе сукупнасці разнастайных (у тым ліку выяўленых у часе экспедыцыі 1954 г.) фактаў давёў, што «скрайнія паўночна-заходнія раёны Беларусі ўздоўж мяжы з Літвой насяляюць беларусы-каталікі, якія не ведалі ў мінулым уніі і з’яўляюцца нашчадкамі абеларушаных літоўцаў» [6, с. 43].

ЛІТАРАТУРА

1. Адзед рэдкіх кніг і рукапісаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (АРКІР ЦНБ). – Ф. 42. Воп. 1. Спр. 316. Стат’я «О некоторых итогах этнографической экспедиции Института истории АН БССР 1954 г.» Черновики и машинописный экз.
2. АРКІР ЦНБ. – Ф. 42. Воп. 1. Спр. 1039. Индивидуальные отчеты о проделанной работе М.Я. Гринבלата.
3. АРКІР ЦНБ. – Ф. 42. Воп. 1. Спр. 1340. Список этнографических экспедиций, проведенных ст. науч. сотр. Института истории АН БССР М.Я. Гринблатом.
4. АРКІР ЦНБ. – Ф. 42. Воп. 1. Спр. 1341. Маршрут этнаграфічнай экспедыцыі 1954 года.
5. АРКІР ЦНБ. – Ф. 42. Воп. 1. Спр. 1342. Материалы (план работы, смета расходов, отчет и др.) этнографической экспедиции Института истории АН БССР в Гродненскую, Молодечненскую, Витебскую, Могилевскую области.
6. АРКІР ЦНБ. – Ф. 42. Воп. 1. Спр. 1350. Карта маршрутов этнографических экспедиций АН БССР 1953, 1954, 1955, 1956 гг.
7. АРКІР ЦНБ. – Ф. 42. Воп. 1. Спр. 1390. Записи М.Я. Гринבלата, сделанные во время этнографической экспедиции АН БССР. 1954 г.
8. АРКІР ЦНБ. – Ф. 42. Воп. 1. Спр. 1391. Записи М.Я. Гринבלата, сделанные во время этнографической экспедиции АН БССР. 1954 г.
9. Альмов С. П.И. Кушнер и развитие советской этнографии в 1920–1950-е годы. – М. : ИЭА РАН, 2006. – 278 с.
10. Архіў Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К. Крапівы НАН Беларусі (АІМЭФ). – Ф. 6. Воп. 3. Спр. 19. Записи ст. науч. сотр. Молчановой Л.А. Этнографическая экспедиция 1954 г. Гродненская область.
11. АІМЭФ. – Ф. 6. Воп. 3. Спр. 24. Записи ст. науч. сотр. Молчановой Л.А. Этнографическая экспедиция 1954 г. Гродненская область.
12. АІМЭФ. – Ф. 6. Воп. 3. Спр. 37. Этнаграфічная Гродзенска-Полацкая экспедыцыя АН БССР 1954 г. Запісы М.Я. Грынבלата.
13. АІМЭФ. – Ф. 6. Воп. 3. Спр. 38. Этнаграфічная Гродзенска-Полацкая экспедыцыя АН БССР 1954 г. IV. Запісы М.Я. Грынבלата.
14. АІМЭФ. – Ф. 6. Воп. 3. Спр. 39. Этнаграфічная Гродзенска-Полацкая экспедыцыя АН БССР 1954 г. V. Запісы М.Я. Грынבלата.
15. АІМЭФ. – Ф. 6. Воп. 3. Спр. 40. Этнаграфічная Гродзенска-Полацкая экспедыцыя АН БССР 1954 г. VI. Запісы М.Я. Грынבלата.
16. АІМЭФ. – Ф. 6. Воп. 3. Спр. 41. Этнаграфічная Гродзенска-Полацкая экспедыцыя АН БССР 1954 г. VII. Запісы М.Я. Грынבלата.
17. АІМЭФ. – Ф. 6. Воп. 3. Спр. 42. Этнаграфічная Гродзенска-Полацкая экспедыцыя АН БССР 1954 г. I. Запісы М.Я. Грынבלата.
18. АІМЭФ. – Ф. 6. Воп. 3. Спр. 43. Этнаграфічная Гродзенска-Полацкая экспедыцыя АН БССР 1954 г. II. Запісы М.Я. Грынבלата.
19. АІМЭФ. – Ф. 6. Воп. 3. Спр. 44. Этнаграфічная Гродзенска-Полацкая экспедыцыя АН БССР 1954 г. III. Запісы М.Я. Грынבלата.
20. АІМЭФ. – Ф. 6. Воп. 3. Спр. 48. Этнаграфічная Гродзенска-Полацкая экспедыцыя АН БССР 1954 г. I. Запісы М.Я. Грынבלата.
21. АІМЭФ. – Ф. 6. Воп. 3. Спр. 49. Этнаграфічная Гродзенска-Полацкая экспедыцыя АН БССР 1954 г. II. Запісы М.Я. Грынבלата.
22. АІМЭФ. – Ф. 6. Воп. 3. Спр. 50. Этнаграфічная Гродзенска-Полацкая экспедыцыя АН БССР 1954 г. III. Запісы М.Я. Грынבלата.
23. АІМЭФ. – Ф. 6. Воп. 3. Спр. 51. Этнаграфічная Гродзенска-Полацкая экспедыцыя АН БССР 1954 г. IV. Запісы М.Я. Грынבלата.
24. АІМЭФ. – Ф. 6. Воп. 3. Спр. 52. Этнаграфічная Гродзенска-Полацкая экспедыцыя АН БССР 1954 г. V. Запісы М.Я. Грынבלата.
25. АІМЭФ. – Ф. 6. Воп. 3. Спр. 53. Этнаграфічная Гродзенска-Полацкая экспедыцыя АН БССР 1954 г. VI. Запісы М.Я. Грынבלата.
26. АІМЭФ. – Ф. 6. Воп. 3. Спр. 54. Этнаграфічная Гродзенска-Полацкая экспедыцыя АН БССР 1954 г. VII. Запісы М.Я. Грынבלата.
27. АІМЭФ. – Ф. 6. Воп. 3. Спр. 55. Этнаграфічная Гродзенска-Полацкая экспедыцыя АН БССР 1954 г. VIII. Запісы М.Я. Грынבלата.
28. АІМЭФ. – Ф. 6. Воп. 3. Спр. 56. Этнаграфічная Гродзенска-Полацкая экспедыцыя АН БССР 1954 г. IX. Запісы М.Я. Грынבלата.
29. АІМЭФ. – Ф. 6. Воп. 3. Спр. 57. Этнаграфічная Гродзенска-Полацкая экспедыцыя АН БССР 1954 г. X. Запісы М.Я. Грынבלата.
30. АІМЭФ. – Ф. 6. Воп. 3. Спр. 184. Этнографическая экспедиция 1954 года. Зарисовки Гунько С.Т.
31. АІМЭФ. – Ф. 6. Воп. 3. Спр. 185. Этнографическая экспедиция Ин-та истории АН БССР. 1954 год. Рисунки художника Гунько С.Т.
32. АІМЭФ. – Ф. 6. Воп. 3. Спр. 187. Экспедиция 1954 года. Зарисовки художника Гунько С.Т.
33. АІМЭФ. – Ф. 6. Воп. 3. Спр. 188. Зарисовки художника Гунько С.Т. Экспедиция 1954 года. Молодечненская область.
34. АІМЭФ. – Ф. 8. Воп. 1. Спр. 40а. – Сш. 1. Этнаграфічная экспедыцыя АН БССР 1954 г. Запісы Ан. Клышко.
35. АІМЭФ. – Ф. 8. Воп. 1. Спр. 40а. – Сш. 2. Этнаграфічная экспедыцыя АН БССР 1954 г. Запісы Ан. Клышко.
36. АІМЭФ. – Ф. 8. Воп. 1. Спр. 40а. – Сш. 3. Этнаграфічная экспедыцыя АН БССР 1954 г. Запісы Ан. Клышко.
37. Внуківіч Ю.І. Этнічныя прыкметы як аб’ект даследавання ў савецкай і постсавецкай этналогіі // Пытанні мастацтвазнаўства, этналогіі і фалькларыстыкі. – Вып. 31 / нав. рэд. А.І. Лакотка. – Мінск, 2022. – С. 258–270.
38. Грынблат М.Я. Белорусы. Очерки происхождения и этнической истории. – Минск: Наука и техника, 1968. – 288 с.

²² Паводле павер’я, пашыранага сярод каталіцкага насельніцтва беларуска-літоўскага памежжа, якое надвор’е будзе ў дзень Сямі спячых братоў (10 ліпеня), такое яно будзе і ў наступныя сем тыдняў.

39. Гринблат М.Я. К вопросу об участии литовцев в этногенезе белорусов // Вопросы этнической истории народов Прибалтики: по данным археологии, этнографии и антропологии / под ред. С.А. Таракановой, Л.Н. Тереньевой. – М., 1959. – С. 523–543.
40. Гринблат М.Я. О некоторых итогах этнографической экспедиции Института истории 1954 г. // Известия АН БССР. – 1955. – № 1. – С. 123–126.
41. Захаркевіч С. Як гартавалася сталь: станаўленне беларускага савецкага этнолага Маісея Якаўлевіча Грынבלата // Беларускі фальклор: матэрыялы і даследаванні. – Мінск, 2016. – Вып. 3. – С. 505–518.
42. Кушнер (Кнышев) П.И. Этнографические территории и этнические границы. – М : Изд-во АН СССР, 1951. – 277 с.

Паступіў 06.11.2024

**В ПОИСКАХ «ОСТАТКОВ ПЛЕМЕННЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ»:
ЭТНОГРАФИЧЕСКАЯ ГРОДНЕНСКО-ПОЛОЦКАЯ ЭКСПЕДИЦИЯ 1954 ГОДА**

канд. ист. наук, доц. Ю.И. ВНУКОВИЧ

(Центр исследований белорусской культуры, языка и литературы НАН Беларуси, Минск)

В статье рассматривается деятельность этнографической экспедиции, проведенной сотрудниками Института истории АН БССР по маршруту Гродно–Полоцк в 1954 году. Материалы экспедиции хранятся в архиве Института искусствоведения, этнографии и фольклора им. К. Крапивы, а также в Отделе редких книг и рукописей Центральной научной библиотеки имени Якуба Коласа НАН Беларуси. Они содержат ценную информацию об этнической и региональной идентичности населения северо-западной Беларуси. Проанализированы основные цели, стратегия и результаты экспедиции, а также охарактеризован фонд собранных этнографических, фольклорных, лингвистических и устно-исторических текстов.

Ключевые слова: полевые исследования, этнографическая экспедиция, белорусское пограничье, этничность, советская этнография, фольклорный архив, М.Я. Гринблат.

**IN SEARCH OF “THE REMAINS OF TRIBAL FEATURES”:
THE ETHNOGRAPHIC GRODNO-POLOTSK EXPEDITION OF 1954**

Yu. VNUKOVICH

*(The Center for the Belarusian culture, language and literature researches
of National Academy of Sciences of Belarus, Minsk)*

The article deals with the activities of the ethnographic expedition conducted by the Institute of History of the Academy of Sciences of the BSSR along the Grodno-Polotsk route in 1954. The materials of the expedition are stored in the archive of the Institute of Art, Ethnography and Folklore, as well as in the Department of Rare Books and Manuscripts of the Yakub Kolas Central Scientific Library of the National Academy of Sciences of Belarus. They contain valuable information about the ethnic and regional identity of the population of northwestern Belarus. The main goals, strategy and results of the expedition are analyzed, and the fund of collected ethnographic, folklore, linguistic and oral history texts is characterized.

Keywords: field research, ethnographic expedition, Belarusian borderland, ethnicity, Soviet ethnography, folklore archive, M.Ya. Grinblat.